

Lukáš Prokop

Padesát let sborníku Literární archiv

PhDr. Jaromíru Loužilovi¹

¹ V době, kdy vedl literární archiv Jaromír Loužil, byl sborník Literární archiv založen, on sám byl vedoucím redakční rady. V Loužilově osobě se spojovala velmi inspirativní osobnost s člověkem evropského rozhledu v několika vědních disciplínách. Vzděláním sociolog a filozof, působil dvacet šest let v literárním archivu nejprve Národního muzea, později v PNP. V obou institucích byl garantem vysoké úrovně vědy a výzkumu a iniciátorem řady projektů.

Dojem stálosti a neměnnosti má zřejmě každý, kdo se z různých míst v Praze podívá na Strahovský klášter. Jenže i zde platí, že co se z dálky zdá jako trvalé a neměnné, je zblízka plně proměn. Platí to pro každou věc, pro každou živou bytost a lidi, kteří jsou se Strahovským klášterem spojeni, nevyjímaje. Zaměstnanci Památníku národního písemnictví, ti, kteří tu pracovali na kratičký úvazek, anebo ti, kteří mu věnovali celý svůj profesní život, to znají, mniši, kteří tu před nimi sídlili, o tom vědí také své. Všechno se mění, prochází trvalou proměnou, a ta metamorfóza, abych šel přímo k věci, se vztahuje i na objekt tak jedinečný, jakým je v tomto případě literární periodikum. Především o něm a o jeho autorech, kteří mu po pět desetiletí vdechovali život, by měl být tento krátký úvodník.

Kdyby se zájemce díval ze vzdálenosti několika kroků do poličky, kde jsou uloženy všechny ročníky sborníku Literární archiv, viděl by zhruba metrovou řadu různobarevného papíru. Kdyby vzal do ruky jednotlivá čísla, viděl by, že je jedno odlišné od druhého. Nezměnil se formát, ale grafická i typografická podoba výrazně. Když čtenář zalistuje a projde si obsahem, vidí studie, eseje, vzpomínky, nekrology, edice korespondence, zprávy o literárních pozůstatostech, zprávy o činnosti. Chápe, že se mění autoři, členové redakční rady, šéfredaktoři i redaktoři, přispěvatelé, grafici, typografové, korektoři, autoři příloh, ale také oddíly, které se na stránkách objevují, jejich počet, jejich rozsah, jejich náplň: dlouho jsou dvě, později tři, několikrát dokonce šest! Vývoj sborníku je zřejmý: přibylo barevných příloh, zlepšil se papír a kniha se celkově rozrostla. Nečítal-li na počátku žádný ze svazků, nešlo-li o dvojčíslo, více jak 300 stran - první jich měl přesně 278, pak nejobjemnější je sborník číslo 46 věnovaný stoletému výročí narození Bohumila Hrabala a Jiřího Koláře, který významně zesílil neboli ztloustl - na 562 stran. Výrazně se také změnila obec přispěvatelů, jestliže na počátku to byli z největší části zaměstnanci literárního archivu, pak v pozdějších letech, aniž by příspěvků zaměstnanců ubylo, přibylo především v oddíle odborných studií textů od vědců z dalších disciplín. Můžeme proto v čísle 34 narazit na esej o Boženě Němcové a Slovensku geologa Václava Cílka nebo zamyšlení filozofa Miroslava Petříčka Slovesné dílo a svátek. Není výjimkou, že se v obsahu za sebou sejde až dvacet pět přispěvatelů.

Hlavní změny

Literární archiv přinášel ve svém prvním zhruba desetiletém období existence dva druhy literárněvědných prací. Byly to literárněhistorické studie a edice pramenného materiálu.

Zakladatelé a členové redakční rady si byli vědomi jedinečnosti sbírek své instituce a založením Literárního archivu se pokusili v době určitého politického uvolnění vytvořit časopis nového typu. Sborník uveřejňováním článků z oblasti literární vědy, literární historie, textologie a ediční praxe, archivnictví, muzeologie i moderní výstavní prezentace měl fungovat jako podněcovatel dalšího bádání i v ostatních podobně orientovaných institucích. Jako úkol neméně důležitého významu si zakladatelé pod vedením doktora Loužila stanovili zpřístupnění neznámých nebo špatně přístupných a dosud „netištěných rukopisů, literárních korespondencí, literárně ikonografických a jiných dokumentačních materiálů“.² Usilovali rozšířit čtenářskou znalost pozůstalostí, jež měl literární archiv ve své sbírce. Jak vážně bylo toto předsevzetí a poslání, v jehož zárodku byla snaha vytvořit v Památníku národního písemnictví seriózní odbornou, vědeckou instituci, míněno, svědčí i vysoký náklad prvního čísla, který činil 1200 výtisků, stejně tak přizvání Zbyňka Sekala k modernímu grafickému zpracování a vytvoření obálky.

První a ještě výrazněji druhý svazek důsledně uplatňoval zvolený směr. Úvodní studie K problematice české literatury 20. století se pečlivě opírala o edice dosud málo známé korespondence Richarda Weinera, Stanislava Kostky Neumanna, Jindřicha Honzla či Roberta Musila. Dvojčíslo 3-4 nazvané *Z korespondence F. X. Šaldy - K 100. výročí jeho narození a k 30. výročí jeho smrti* pak vycházelo z rozsáhlých edic dopisů zpracovaných přímo v instituci, čtenářům dosud naprosto neznámých. Tím literární archiv velmi rychle prezentoval výsledky své práce, nabízel je k promyšlení odbornému publiku a zároveň zprostředkoval předsevzatý cíl, jímž bylo zpřístupnění pramenného materiálu širší badatelsky zainteresované obci. Následující svazek *K problematice dějin literatury českého národního obrození*, tak i další, tedy šesté číslo, striktně uplatňují vytyčený plán vycházející z edic obtížně přístupných nebo méně známých rukopisů.

Časopis vedle edic a literárněhistorických studií uváděl informace o významných událostech v instituci, někdy shrnoval drobnější události z jejího provozu. Čtenář se dozvěděl o uskutečnění dlouho připravované práce literárního archivu na centrální evidenci literárních pozůstalostí, o provedených akvizicích či stupních evidence příslušných archiválií, o publikační činnosti zaměstnanců, informoval o množství návštěvníků na pořadech a výstavách. Takto detailně podané údaje měly sloužit přehlednosti, zároveň přiblížit činnost instituce veřejnosti, jejíž zájem o Památník každým

2 Úvodní slovo. *Literární archiv* 1, 1966, s. 3.

rokem vzrůstal. V této podobě vycházel Literární archiv zhruba deset let. Řada edic korespondencí, které se na jeho stránkách objevily, jsou dodnes odbornou veřejností vyhledávané.

Už v desátém čísle, které vychází roku 1975 s výrazně odlišnou grafickou úpravou, se projevuje podstatná změna. Tou je uspořádání oddílů, jejich rozšíření či zkrácení, a také oblast zaměření na vybrané období české literatury či některého z jejich uměleckých směrů. Do značné míry je též upozaděna ediční a textologická problematika. Nastalá proměna je zdůvodněna a popsána slovy Antonína Boháče: „Původní záměr věnovat sborník převážně edicím materiálu z fondů literárního archivu PNP přece jen příliš zužoval pracovní možnosti; praxe přinesla potřebu publikovat i literárněvědné nebo literárněhistorické studie, opírající se o materiál z fondů literárního archivu, aniž by přitom bylo nutné tento materiál současně uveřejnit...“³

Toto desáté číslo vychází už s výrazným zásahem do vytyčené koncepce zakladatelů, a to nejen na rovině badatelské práce, která se opírala o edice. Změna je patrná ve zvolených tematických okruzích, a to už pod vlivem odlišných politických poměrů, jak bylo naznačeno v čísle předešlém. Tam totiž Antonín Boháč, nový vedoucí oddělení literárního archivu po odstupujícím Jaromíru Loužilovi a autor Zprávy o činnosti literárního archivu, dále uvádí, že „hlavním vědeckovýzkumným úkolem literárního archivu PNP v roce 1973 byla příprava sborníku pramenů a dokumentů k formování předpokladů pro vznik programu socialistické literatury“.⁴ Právě desátý ročník znamená onu výraznou proměnu, kterou si sborník ve svých hlavních oddílech, tedy studiích a edicích, udržel až do roku 1989. Jednou z jejích na první pohled patrných projevů je zužující se okruh spisovatelů, jejichž dílo je předmětem analýzy badatelů. Od desátého svazku přibývá třetí oddíl tvořený zprávami o literárních pozůstalostech, jejich složení, velikosti či stupni zpracování.

Jelikož se v podobě sborníku významně odrazily politické poměry, tak následující zhruba patnáctileté období přináší studie právě z výrazně omezeného okruhu spisovatelů s hlavním literárněhistorickým pohledem na vznik a význam socialistického realismu v české literatuře. Mezi autory, se kterými se čtenář často setkává, jsou především S. K. Neumann, Josef Hora a Marie Majerová. Přelomovým číslem je proto až svazek 24 z roku 1990 s příznačnou volbou centrální spisovatelské osobnosti čísla, kterou je Karel Čapek. Tento svazek nese název *Pocta Karlu Čapkovi*. V úvodní studii K souřadnicím Čapkova

3 Boháč, Antonín: Úvodní slovo. *Literární archiv* 10, 1975, s. 1.

4 Boháč, Antonín: Zpráva. *Literární archiv* 8–9, 1974, s. 584.

díla zdůrazňuje její autor Aleš Haman především demokratické prvky spisovatelovy tvorby.⁵ Studii následuje edice korespondence Karla Čapka s Arne Novákem a studie o vztahu mezi Karlem Čapkem a Jaroslavem Durychem ve dvacátých a třicátých letech. Po dlouhé odmlce se objevují opět jména jako Karel Teige i sám Čapek nebo právě Durych či poprvé Otokar Březina.

Swazek 25 je ve svém celku už dílem výrazně proměněných společenských poměrů. V redakční radě se objevuje Alexandr Stich, Jan Lopatka, Jiří Opelík, Růžena Hamanová, Jiří Holý, Marta Dandová, Petr Mašek ad. Texty svými tématy směřují už také na docela jinou oblast a problematiku. Tou je v první radě tzv. zakázaná a samizdatová literatura. Věnují se jí Vilém Prečan ve studii *Nezávislá literatura a samizdat v Československu 70. a 80. let*. Podobně také Jiří Holý *O českém literárním samizdatu*. Obě studie jsou informačně nabitě, detailní, Holý uvádí veškeré edice, všechna periodika tvořící samizdat i spisovatele, editory a redaktory, kteří se o jeho dlouhou existenci zasloužili. I studie Martina Machovce *Šestnáct autorů českého literárního podzemí (1948 - 1989)* informuje o literárním vývoji předchozích let s širokým záběrem, řada údajů, které autor uvádí, musela být pro mnohé zcela neznámá a doslova působit jako zjevení. Ze známějších se tu objevuje jméno Bohumil Hrabal, Egon Bondy, Milan Knížák, Ivo Vodsedálek, pozornost je věnována také Kochovi, Jirousovi, Placákovi, Krchovskému, Vondruškovi, Pánkovi, Zajíčkovvi ad. Významné místo v čísle má také článek Jiřího Gruntora *Libri prohibiti: Zpráva o Libri prohibiti - nezávislé knihovně a čítárně v Podskalské 19*. Neméně objemný je příspěvek *Přirůstky*, o nichž se mlčelo 1968-1989 z druhého oddílu sborníku, kde Marie Krulichová, zaměstnankyně Památníku, popisuje skutečný stav akvizic literárního archivu za uplynulých jednadvacet let. „V akviziční činnosti LA nebyl osmašedesátý rok předělem,“ říká autorka doslova. Uvádí se skutečná vrocení akvizic, o kterých ve Zprávě, kterou byl čtenář zvyklý číst, nikdy nic nezaznělo. Byl to například Otokar Březina, Jakub Deml, Sigismund Bouška, Jan Zahradníček či bibliografie *Staré Říše* pořizená Andrejem Stankovičem. Tyto fondy byly zapečetěny a ukryty, aby se předešlo jejich odhalení. Dostal se sem archiv Jindřicha Chalupického, Miroslava Červenky, Zdeňka Kalisty, Zdeňka Urbánka, Vladimíra Vokolka, Jiřího Suchého, Václava Černého a desítky dalších. „Když se dnes, v roce 1991, podíváme zpět na celé minulé období, uvědomujeme si, jak lehce se mohlo stát, že by velká část naší minulé i současné literatury zůstala zcela nedokumentována. Na tomto místě je třeba poděkovat členům poradního

5 Haman, Aleš: K souřadnicím Čapkova díla. *Literární archiv* 24, 1990, s. 9–33.

sboru pro sbírkotvornou činnost LA, složeného z vědeckých a odborných pracovníků pražských i mimopražských institucí, kteří po dlouhá léta tyto nákupy do našich fondů schvalovali, aniž z jejich strany padla jediná námitka, a některé z nich sami zprostředkovali,⁶ píše Marie Krulichová. Cenná je také zpráva o zvukových nahrávkách, o celých cyklech pořadů, o amatérských filmech natočených o Ladislavu Fuksovi, Jaroslavu Foglarovi. Závěrečná Zpráva uvádí, že se „vliv listopadových událostí roku 1989 projevil“⁷ rovněž v personálním obsazení redakční rady i samotné struktury Literárního archivu a jeho šéfkou se na požadavek OF stala Marta Dandová.

S uvedením Literárního archivu s číslem 27 *Česká literatura doby baroka* s podtitulem *Sborník příspěvků k české literatuře 17. a 18. století* je zřejmé, že sborník pod redaktorským vedením Miloše Sládka a Zuzany Pokorné vedle dílčích proměn promýšlel i jiné a mnohem radikálnější varianty svého uspořádání. Číslo nevychází v podobě, jak byl čtenář zvyklý, tedy s odlišnými oddíly, s několika studii a oddílem edic korespondencí, ale fakticky jde o sborník studií o českém baroku. Byl to za dobu existence periodika pokus ojedinělý a jistě pozoruhodný, instituce však tento směr nemohla dlouhodobě udržet. Vydat každý rok takto monotematicky zaměřený svazek by odpovídalo badatelské práci typově odlišného, spíše akademicky zaměřeného pracoviště. Pro takový záběr, jak se záhy ukázalo, se Literární archiv nerozhodl. Přece jen si ale odnesl zkušenost, kterou mu toto barokní číslo zprostředkovalo. Pečlivě zvolené téma každého čísla, vymezení oblasti zájmu uvedené nejprve studii a následně edicemi dosud nepublikovaných děl bylo od té doby pevným pravidlem.

S ohledem k malé znalosti díla Karla Schulze se jako podnětný ukázal také svazek číslo 31 „*Ale mne tato doba bolí...*“ *Karel Schulz básník, prozaik a novinář. K 100. výročí narození*. Zde se objevuje ediční zpracování objevené Schulzovy povídky od Tomáše Pavlíčka, tak také rukopis, který ani za dílo Karla Schulze považován nebyl. Jde o studii Pavla Janáčka Dobrodružné romány jako čtvrtá varianta Schulzova literárního jazyka.⁸

Následující dvojčíslo, svazek 32-33 přináší množství z badatelského hlediska objevené korespondence autorů „narozených na přelomu století“. Řada z nich byla v padesátých letech zatčena a uvězněna, takže existence těchto

6 Krulichová, Marie: Přírůstky, o nichž se mlčelo. *Literární archiv* 25, 1991, s. 119.

7 Dandová, Marta: Zpráva o činnosti literárního archivu Památníku národního písemnictví v letech 1989–1990. *Literární archiv* 25, 1991, s. 138.

8 Janáček, Pavel: Dobrodružné romány jako čtvrtá varianta Schulzova literárního jazyka. *Literární archiv* 31, 1999, s. 143–163.

archiválií byla známá jen několika málo zainteresovaným. Zde Literární archiv důsledně navázal na svůj původní záměr zpřístupňovat neznámé nebo zcela nedostupné rukopisy. Patří sem mimo jiné korespondence Bedřicha Fučíka s Janem Zahradníčkem, edičně připravená Vladimírem Binarem a Annou Jonákovou.

Další číslo je věnováno Boženě Němcové a objevuje se tu řada inspiračních studií: o cestování, o *Babičce*, z oblasti gender studies, o povídkách, otázkách sebestylizace, anglických překladech *Babičky*. Dvojčíslo 35-36 do značné míry navazuje na číslo věnované Němcové a přichází s titulem *Ztěžklá křídla snů. Ženy v české literatuře*. Svazek 37 je věnován české literární kritice, především osobnosti Václava Černého. Obálka je příznačně provedena v černé barvě. I toto číslo přineslo vedle studií a edic vzpomínkový text Anny Jonákové,⁹ který popisuje situaci v Památníku v sedmdesátých a osmdesátých letech. Doplňuje některé údaje, které v druhém porevolučním čísle přinesla Marie Krulichová. Zde je otištěn dopis Václava Černého Gustavu Husákovi z roku 1974 a uveden pozoruhodný příběh jeho doručení.

Velkého ohlasu mezi čtenáři dosáhlo číslo 43 věnované zcela nepřístupné korespondenci Jakuba Demla. Vyšlo roku 2011, rok po započatém vydávání Demlovy korespondence v nakladatelství Dauphin. Byl to právě tento demlovský svazek, jehož náklad byl ještě s pozdějším a co do počtu stran nejrozsáhlejším číslem 46, věnovaném Bohumilu Hrabalovi a Jiřímu Kolářovi, zcela rozebrán. Z tohoto hrabalovsko-kolářovského svazku vedle několika studií za pozornost stojí edice korespondence Jiřího Koláře a Jindřicha Chalupeckého z let 1941 - 1945, kterou připravila Růžena Hamanová. Poslední zatím vydaný je sborník věnovaný problematice války, číslo 47 z roku 2015.

Aby představa o sborníku Literární archiv byla bohatší, měli bychom se ještě krátce zmínit o přispěvatelích. Zpočátku to byli hlavně zaměstnanci oddělení literární archiv, později zaměstnanci dalších oddělení, tedy knihovny a uměleckých sbírek, skupinu, která byla stále více zastoupena, pak reprezentovali odborníci z jiných institucí.

Budoucnost

Možností, kudy by se mohl Literární archiv ubírat v příštích letech, se nabízí několik. Důležitá je skutečnost, že se o to už několikrát ve své historii

9 Jonáková, Anna: Hrst vzpomínek na Václava Černého. *Literární archiv* 37, 2006, s. 57-70.

pokusil, některá čísla se skutečně výrazně liší. Bylo velmi snadné všimnout si změny jako výrazného pokusu hledat jiné cesty v rámci vlastní badatelské práce. Pokoušely se o ně nejvýrazněji redaktorky Jarmila Mourková, Růžena Hamanová, Marta Zahradníková, Zuzana Pokorná, Jarmila Schreiberová nebo vedle zmíněného Jaromíra Loužila také redaktor Miloš Sládek. Tyto změny byly patrné ve sborníku desátém, později v období kolem čísel 23 a 24, tedy v roce 1989. Později pak také v „barokním“ čísle 27. Dalším výrazným číslem bylo 44 *Autor a jeho archiv*, které přineslo studie z genetické kritiky. V ostatních číslech se objevovaly práce především literárněhistorické. Zmíněné 44. číslo znamenalo výraznou inovaci. Pokusilo se nahlédnout na literární problematiku z pozic, ke kterým má oddělení literárního archivu pro blízkost s knihovnou a uměleckými sbírkami PNP ty nevhodnější předpoklady. Tím bylo například zohlednění způsobu záznamů (používání různých grafických značek), variant rukopisů, složení autorovy knihovny (vpisky, poznámky, podtržení, zvýraznění), přihlíželo se i k předmětům, v maximální možné míře tedy využívalo materiálů celé instituce.

Rozsahem prostoru, který byl teorii a interpretaci věnován, se svazek stal v historii časopisu dílem ojedinělým. Literární historie byla od počátku sborníku bližší, nakonec i tento metodologický přístup si stanovil za výchozí pro své bádání a zdůraznil ho v roce 2010, kdy se stal recenzovaným neimpaktovaným periodikem. Když bude Literární archiv pokračovat touto cestou, hrozí mu, že se až příliš přiblíží jiným časopisům, které jsou na analýzách a interpretacích, byť metodologicky odlišných, založeny. Jde například o Českou literaturu vydávanou Ústavem pro českou literaturu Akademie věd, o časopis Slovo a smysl vydávaný Ústavem pro českou literaturu a literární teorii FFUK i o řadu dalších časopisů z kateder české literatury jiných českých a moravských univerzit. Tato cesta je samozřejmě možná. Otázka je, zdali se místo konkurence nevydat cestou, která se rozhlédne po instituci širším pohledem a pokusí se opřít své směřování o ty materiály, které ostatní instituce nemají. Tím je rozsáhlý pramenný materiál, samotné rukopisy a archivované dokumenty, výtvarná díla a knihy, s nimiž badatelé pracují. Jedná se o edice nevydané a neznámé korespondence a neznámých či špatně přístupných dokumentů. Sborník Literární archiv by se mohl stát pečlivým a erudovaným zprostředkovatelem vztahu mezi interprety a veřejností a poskytovat svým i ostatním badatelům podněty pro další výzkum. Tím by

se také částečně navrátil ke svým kořenům.¹⁰ Zároveň platí, že edici rukopisů nikdy úplně neopustil, avšak prostor, který mu věnoval, se viditelně zmenšoval. Z jistého pohledu je literární archiv spolu s uměleckými sbírkami a knihovnou v nejlepším slova smyslu institucí, v jejímž centru stojí osoba umělce, přesněji člověka-spisovatele, a je tak jakousi říší divů. Vlastně stojí v jisté opozici ke století informace, které také společně obýváme, a nesentimentálně nabízí svět uměleckého pohledu, pozorování, soustředění, obraznosti, snu, imaginace, tedy něčeho prastarého, původního, radikálního a tedy jdoucího ke kořenům lidského života. Památník je přeci přeplněn sny, příběhy, nejpodivuhodnějšími životními osudy svých autorů, a to v míře s čímkoli nesrovnatelné! A kdyby něco z této bezmála zázračné atmosféry přešlo do sborníku jako jeho reprezentativního periodika, snad by to i lépe odpovídalo jedinečnosti samotné instituce, jejíž potenciál je ohromný!

10 Tak to navrhuje také Jan Bílek v nepublikovaném rukopisu z roku 2011, *K potenciálu ediční činnosti PNP*. Autor zdůrazňuje a přesně vystihuje jedinečnost sbírky LA PNP a navrhuje její budoucí směřování s ohledem k vydávání edic.